

Majkl Vots i Robert F. Smit

EKONOMIJA U PROZNOJ I DRAMSKOJ KNJIŽEVNOSTI

*Prorok i pesnik mogu da obnove svet bez ekonomiste,
ali ekonomista ne može da ga obnovi bez njih.*

Filip Vikstid, *Osnove političke ekonomije*

Odavno se zna da prozna i dramska književnost igraju važnu ulogu u oblikovanju javnog mnjenja i standarda po mnogim ekonomskim pitanjima, iako one, kao i jezik, funkcionišu van ekonomskih odnosa i uslova.¹ S druge strane, ekonomske misli i okolnosti pomažu u oblikovanju i usmeravanju takvih književnosti i samog jezika. Stoga iznenađuje što je toliko malo ekonomista pažljivo proučavalo ove međusobne uticaje.

Ovakav nedostatak pažnje možda proizilazi iz stava da su mnogi književni tekstovi jasno antitržišni, pa čak i antiekonomske u smislu odbacivanja metode koju je Kejns opisao kao „ekonomski način mišljenja”. Možda su ekonomisti, u odgovoru na ovo, skloni da olako odbacuju analitičke veštine pisaca, sugerišući ideju da većinu dela koja se bave ekonomskim pitanjima prožimaju različite predrasude. Međutim, u istraživanju takvih dela, naišli smo na značajan broj onih koja tačno opisuju analitičke koncepte ekonomije. Osim toga, iako u tim delima postoji usaglašenost povodom odgovarajućih oblika određene pojave, neslaganja koja se nameću u vezi sa politikom i opštim oblicima društvene organizacije ekonomskih pitanja nisu ništa drugačija od neslaganja koja postoje unutar profesije ekonomista.

U naredna dva odeljka, opisaćemo kako su ekonomisti obično analizirali književna dela i posmatrali njihove autore. Treći odeljak pruža izbor iz književnih tekstova u kojima se posmatraju ekonomski pojmovi, pitanja i teme, što nameće ideju da postoji obiman korpus uglavnom neiskorišćenog materijala za nastavnike ekonomije na srednjoškolskom i univerzitetskom nivou. U poslednjem odeljku iznosimo zaključke o opsegu i raznovrsnosti ovih književnih izvora.

Ekonomisti i pisci

Od trenutka kada je Tomas Karlajl nazvao ekonomiju „sumornom naukom”, odnos književnosti i ekonomije postao je nestabilan, ali kontradiktorno tolerantan. U nekim periodima i kod određenih autora, istaknuti predstavnici oba polja izražavali su otvoreno nipodaštavanje metoda koje su koristili stručnjaci iz druge oblasti. Stigler

¹ Džozef Šampeter uveo je nešto od ovih ideja u svojim poznatim delima *Kapitalizam, socijalizam i demokratija, te Istorija ekonomske analize*. Kasnije će biti reči o tome kako su se nedavno Milton Fridman, Džordž Stigler i drugi pozivali na njegove stavove. O jeziku u ekonomiji, videti: Neale, 1982.

(1982: 27–29) opisuje jednu takvu razmenu između pesnika laureata Roberta Saudija i Tomasa Babingtona Mekolija, nudeći relativno nove izvode iz dela Karlajla i Džona Raskina koji podržavaju Saudijev antiindustrijski i antitakmičarski stav. Mnogi savremeni ekonomisti bave se interdisciplinarnim radom, a neki pozajmljuju građu i prodiru u oblasti poput antropologije, psihologije, sociologije, biologije, etike, filozofije i prava, kao i književnosti.²

Ekonomisti se često dive aktivističkoj orijentaciji prema političkoj ekonomiji koju usvajaju mnogi pisci, posebno liberalni pisci kakvi su bili pripadnici pokreta “muckrakers” s kraja devetnaestog i početka dvadesetog veka. Pored toga što su razotkrivali negativne pojave u određenim industrijama, kao što je slučaj u romanu *Močvara* Aptona Sinklera, ovi autori kritikovali su moć zasnovanu na monopolu, prakse zapošljavanja i raspodelu prihoda. Takve teme posebno su učestale u delima američkih autora koji su stvarali početkom veka, poput Frenka Norisa, Džona Stajnbeka, Džona Dosa Pasosa i Vilijama Foknera. U serijalu filmova *Slobodan izbor* i istoimenoj knjizi iz 1980, Milton i Rouz Fridman piscima pripisuju značajan uticaj u oblikovanju trenutnih stavova o načini- ma raspodele prihoda.³

Iako je uobičajeno posmatrati političku ekonomiju, koja barem implicitno kaska za većim delom moderne književnosti, kao liberalnu, opus Ajn Rend pokazuje da se aktivistička i konzervativna politička ekonomija može razviti koristeći i književne metode. Ranija dela Bendžamina Frenklina, Horejšija Aldžera, pa čak i Ralfa Volda Emersona, možda su manje aktivistička u modernom smislu, ali svakako su konzervativna, bilo da ih posmatramo iz tradicionalne ili savremene perspektive.

Pitanja navodnih političkih i ekonomskih pristrasnosti autora takođe su privukla značajnu pažnju kada su istoričari ekonomije pokušali da koriste izvode iz književnih tekstova da potvrde svoje ideje o ekonomskim uslovima ili nivoima ekonomske aktivnosti. U tradicionalnim istorijama ekonomije često se mogu pronaći odlomci iz pesama, romana i drama koji se citiraju kao dokazi da je određena industrijska praksa uvedena u određeno vreme ili na određenom mestu, ili da je pak došlo do promene životnog standarda. Ova vrsta reference najčešća je u delima koja se bave ranijim epohama. Broj tekstova o ekonomiji šesnaestovekovne Engleske koji pominju vretena iz dela *Džek iz Nju-berija* Tomasa Delonija veći je od broja onih koja ih ne pominju.⁴ Još kontroverznija je duga debata o tačnoj interpretaciji i upotrebi književnih tekstova prilikom opisa životnog standarda tokom industrijske revolucije u Engleskoj.⁵

² Kada je Džekob Maršak organizovao program Godišnjeg skupa Američke ekonomske asocijacije 1977. godine, odlučio se za tri osnovne teme, uključujući raspravu o „granicama ekonomije, s nekoliko sesija o tome kako se ekonomija odnosila i kako bi mogla da se odnosi prema drugim naučnim i humanističkim poljima” (“Editor’s Introduction”. *American Economic Review*, May 1978, vii).

³ Milton i Rouz Fridman se najviše pozivaju na uticaj romana *Pogled unazad* Edvarda Belamija i s odobravanjem citiraju satirične komentare o jednakosti koje iznosi Dodo u romanu *Alisa u zemlji čuda* Luisa Kerola. Videti i njihov video „Stvoreni jednaki” iz pomenutog serijala filmova.

⁴ Te teme česte su u popularnim (kao i komercijalnim) dramama tog perioda; videti: Knights, 1968.

⁵ Za više o ovoj debati i literaturi o njoj, videti: Jefferson, 1972, i Audelotte, 1948.

Što se tiče istorije ekonomske misli, autori mnogih univerzitetskih radova i drugih naučnih publikacija posvetili su pažnju delima koja su, između ostalih, pisali Swift, De Kvinsi, Kolridž, Saudi, Pikok, Karlajl, Raskin, Dikens, Kobet i Belami.⁶

Retke su studije koje analiziraju kako su književni autori anticipirali razvoj ekonomske analize, kako su sažimali dobijene podatke ili doprineli ovoj pojavi. Međutim, nije neuobičajeno videti da se Grešamov zakon pripisuje Aristofanu (Spigel, 1971: 688), dok je Henri V. Farnam, profesor ekonomije na Jejlu, primljen u Elizabetanski klub na Jejlu zbog rada „Šekspir kao ekonomista”.⁷

Kako ekonomisti koriste književnost?

Uprkos uvreženom mišljenju, neki ekonomisti poseduju smisao za humor koji se često ispoljava upotrebom književnih tehnika. Džon Kenet Galbrejt objavio je svoje najbolje satire pod pseudonimom Mark (po Marku Tvenu) Eperni (Gailbraith, 1963). Nedavno je dvoje ekonomista uzelo pseudonim Maršal Dževons kako bi se, u nizu detektivskih romana, pozabavili zakonima ekonomije koji se „ne dovode u pitanje”, a i drugi ekonomisti od tada slede njihov primer.

Često ćemo pronaći ekonomiste koji svoje radove ili poglavlja u knjigama započinju kratkim citatima iz književnih dela. Ovaj pristup posebno je popularan u udžbenicima, možda zato što je uticajna knjiga Pola Samjuelsona postavila presedan na tom polju. Nekoliko novijih udžbenika otišlo je i korak dalje, posvetivši cele stranice teksta odlomcima književnih dela vezanim za određenu temu, pitanje ili koncept iz sfere ekonomije.⁸ Barem dvojica istaknutih ekonomista, Vilijam Stenli Dževons i Kenet Bolding, u svojim stručnim radovima iz ekonomije citirali su pesničke tekstove koje su sami napisali.

Neki cinici bi, možda se prisećajući stavova Adama Smita o sujeti ili Torstena Veblena o uočljivom slobodnom vremenu, mogli istaći da ekonomisti koji posežu za književnim aluzijama samo ističu svoju erudiciju. Ipak, ovakve reference mogu biti zabavne, i mogu čak doprineti važnim zaključcima. Na primer, jedan ekonomista je, apelujući na brzo uvođenje kontrole plata i cena, pre nekoliko godina citirao *Magbeta*:

*Da izvršiti znači i svršiti s tim,
bilo bi dobro izvršiti odmah.* (Šekspir, 2012: 357)

Dobio je odgovor da u citiranom odeljku *Magbet* raspravlja o ubistvu Dankana, svog kralja, rođaka i gosta. Poigravajući se dalje tom aluzijom, osoba koja je dala taj odgovor tvrdila je da bi se kontrolisanje plata i cena moglo smatrati ubistvom tržišne ekonomije – a to je korak na koji većina ekonomista nije spremna, s obzirom na mnogobrojne pred-

⁶ Videti: Grammp, 1973, a za pogled iz sfere književnosti, videti: Scruder, 1899.

⁷ Kao profesor emeritus, Farnam je objavio studiju *Šekspirova ekonomija* (1931). Za književnu analizu Šekspirove upotrebe ekonomskih termina, videti: Heilman, 1968.

⁸ Na primer, videti: Paul and Ronald Wonnacott, 1979: 676, gde se citira deo romana *Dobro došli u majmunarnik* Kurta Vonegata o kom će kasnije biti reči.

nosti tržišnog sistema. Ili, kako kaže Ledi Magbet: „Ipak, ko bi mislio da starac ima toliko krvi u sebi?” (2012: 422).

U tekstu „Šekspir i Beker o altruizmu: zašto je važno imati poslednju reč” (1979), Džek Hiršlajfer ponudio je odgovor na članak o teoriji altruizma Garija Bekera. Hiršlajferov komentar govori o krivama indiferencije, proizvodnim trakama i zajedničkoj granici mogućnosti proizvodnje i zarade, ali ga otvara citat iz *Kralja Lira*. Beker je zahvalio Hiršlajferu „što je pronašao tako značajnog protagonistu” kao što je Lir i upitao se „može li se ekonomija sada proširiti i na polje književnosti” (1977: 507).

Najprestižniji pokazatelj da odlomci iz književnih dela mogu biti korisni profesionalnim ekonomistima, budući da su zabavni i da pružaju jasne, premda nestručne primere ekonomskih koncepata, jeste praksa časopisa *Politička ekonomija* da na zadnjoj korici štampa upravo ovakve odlomke.⁹ Ova praksa započeta je 1973. godine kada je Stigler postao jedan od urednika časopisa.

Neki profesori na univerzitetima i u srednjim školama razvili su nastavne jedinice zasnovane na književnim odlomcima koji imaju značajan ekonomski sadržaj.¹⁰ Ciljevi ovog pristupa uključuju: (1) dopiranje do novih grupa studenata koji smatraju da je proučavanje ekonomije dosadno i odbojno; (2) pružanje zanimljivih i dodatnih materijala stručnim udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima; i (3) pružanje mogućnosti profesorima da daju nove primere u nastavi. Uspeh takvih napora zavisi od dostupne količine, kvaliteta i raznolikosti odgovarajućih odlomaka. Ostatak ovog rada posvećen je njihovom delimičnom istraživanju. Prilog koji sledi na kraju pruža listu od preko pedeset odlomaka iz književnih tekstova različitih autora s naznačenim brojevima stranica i izdanjima u kojima se ti odlomci pojavljuju, kao i s istaknutim važnim pojmovima ili problemima iz sfere ekonomije koji se u njima obrađuju.

Ekonomija u književnosti

Ako krenemo s idejom da ekonomija predstavlja proučavanje raspodele ograničenih resursa radi zadovoljenja neograničenih želja, prilično je jednostavno pronaći slične teme i u književnosti. Na primer, u delu *Komus* Džona Milтона, nepošteni govornik iskušava devicu saopštavajući joj da bi bilo nezahvalno ne koristiti dostupne prirodne resurse radi zadovoljenja ljudske želje. U potpuno drugačijem kontekstu, Emersonovi *Dnevnici* razmatraju ljudske i prirodne resurse, kapital (posebno u Engleskoj i Holandiji) i preduzetništvo (u smislu slave i bogatstva onih koji „naprave bolju mišolovku”). Pisaci su verovatno najviše svesni potencijala ljudskih resursa, i to u okruženju koje je če-

⁹ Od naslova koji se ovde pominju, u ovom časopisu pojavili su se citati iz opusa Tvena (*Jenki na dvoru kralja Artura*, god. 84, br. 6), Poupaa (*Moralni eseji*, god. 85, br. 4), Solženjicina (*Odeljenje za rak*, god. 85, br. 5), Rablea (*Gargantua i Pantagruel*, god. 87, br. 1) i Getea (*Faust*, god. 94, br. 1).

¹⁰ Nastavne jedinice o ekonomskim konceptima u književnosti za decu, *Životinjskoj farmi* Džordža Orvela i *Smrti trgovačkog putnika* Artura Milera objavljene su u godišnjoj publikaciji namenjenoj nastavnicima ekonomskih predmeta, u izdanju saveta za podučavanje ekonomskih predmeta iz Njujorka.

sto vrlo ekonomski nastrojeno. Na primer, Getsbi iz romana *Veliki Getsbi* F. Skota Ficdžeralda pažljivo raspoređuje svoje vreme kako bi razvio svoj ljudski kapital u mladosti, a zatim prati Dejzi (čiji glas je „pun novca“) u potrazi za američkim snom. Mladi Getsbi podseća na mladog Bena Frenklina (kako je prikazan u Frenklinovoj *Autobiografiji* i *Almanahu Sirotog Ričarda*), ali oni su različiti ljudi u različitim vremenima, dok Getsbijeva naklonost ka podzemlju ubrzava njegov uspeh, ali i njegov pad. Tema resursa u procesu rada često navodi autore na razmatranje ekonomskih sistema, zarade, sindikata i raspodele prihoda; o ovim složenim pitanjima biće više reči kasnije.

Što se tiče osnovnih pojmova ekonomije, istaknuti pisci prepoznaju opštu ideju oportunitetnog troška van uskog okvira novca, a to najjasnije čini Robert Frost u pesmi „Put kojim nisam pošao“. Njegova pesma „Popravljanje zida“ razmatra pak još jedan osnovni ekonomski koncept, privatno vlasništvo. Zanimljivo je čitati ovu pesmu znajući Frostovu zabrinutost povodom prirodne ili veštačke prirode privatnog vlasništva i brigu o tome da li bi imanje trebalo održavati u okvirima pripadanja ili u granicama efikasnosti i koristi („Zbog dobrih ograda imamo dobre komšije“).

Mnogi autori pokazuju iznenađujuće interesovanje za efikasnost i načine kojima se ona može unaprediti, ponekad uz određeni trošak, kao što su usavršavanje i raspodela rada. Pasaži iz zbirke *Vajnsburg u Ohaju* Šervuda Andersona koji se bave odnosom Vinga Bindlbauma i Džordža Vilarda raspravljaju o troškovima i koristima usavršavanja i jednako su uravnoteženi kao oni koje čitamo u knjizi *Bogatstvo naroda* Adama Smita. (Bindlbaum je vešt u obavljanju fizičkih poslova, a Vilard je vešt pisac koji obećava.) Čitajući opise nekoliko junaka iz *Antologije Spun Rivera* koju je napisao Edgar Li Masters uviđamo sličnu, mada manje izbalansiranu sliku.¹¹ U četvrtom delu poeme *Duncijada*, Aleksander Poup pisao je o usavršavanju koje je posebno važno za društvene nauke. U romanu *Keri*, Teodor Drajzer čak ističe da je usavršavanje ograničeno opsegom tržišta (trideseto poglavlje pod naslovom „Kraljevstvo veličine: Usnuli hodočasnik“).

Pisce takođe interesuje uloga preduzetnika – kako istorijskih utemeljenih, tako i fiktivnih, arhetipskih junaka – u vođenju procesa rasta i uvećanju koncentracije ekonomske moći koja se može koristiti za dobro ili zlo. Romani Džona Dosa Pasosa *SAD: trilogija* uključuju i kroki portrete Henrija Forda i Endrua Karnegija, između ostalih, i pokrivaju teme poput zarade nakon uvođenja Fordovih montažnih traka, filantropskog ponašanja ova dva industrijska diva i brige o vojno-industrijskom kompleksu. U ovim romanima mogu se pronaći i sažeti potreti Džoa Hila, ranog vođe radikalnog pokreta „Industrijski radnici sveta“, i Torstena Veblena, u poglavlju „Gorak napitak“. U romanu *Kvaka 22* Džozefa Helera nalazimo junaka koji predstavlja još otvoreniju satiru – Majlo Majnderbajnder, preduzetnik je koji jednako lako i uspešno funkcioniše na otvorenim tržištima, u tradicionalnim ekonomskim odnosima i često frustrirajućem i neekonomičnom svetu vojske u ratnim uslovima. Imate osećaj da bi Majnderbajnder uspešno sarađivao i sa Fejginom ili drugim likovima iz Dikensovih romana.

¹¹ Videti, na primer, segmente o Dejvisu Metloku, Volteru Simonsu, „Buču“ Veldiju, pecarošu Šrederu, Judžinu Karmanu i „Ejsu“ Šou.

Često se tematizuje i uloga koju konkurencija na tržištu ima u ograničenju koncentracije i zloupotrebe ekonomske moći, kao i važnost ekonomskih podsticaja za stvaranje prilike za rad, ulaganje i preuzimanje rizika u slobodnom društvu. Ranije pomenuti preduzetnici očigledno razumeju pojam dobitka – Majndbajnder čak zna da ga je moguće ostvariti kupujući jaja za sedam centi i prodajući ih za pet, ali samo ako ih kupujete od samih sebe i prvobitno ste jedno jaje platili jedan peni. Kod Horacija i u Poupovim pesmama u kojima ga oponaša, vojnik napada tvrđavu u jednoj bici radi novčane nadoknade, ali u kasnijim bitkama je, usled svog novog bogatstva, znatno manje motivisan. U priči „Siromašni pisac” Vašingtona Irvinga, naslovni junak je pisac „visoke” književnosti, poznat u svom malom rodnom gradu; no, kada dođe u London, on odbacuje raniji rad i počinje da piše nepotpisane članke u stručnim časopisima, shvatajući da radeći nešto što je traženo može da vodi udoban, premda ne i glamurozan život.

Nekoliko upečatljivih pasaža o slobodnom tržištu moguće je pronaći u romanu *Jenki na dvoru kralja Artura* Marka Tvena. U trideset i trećem poglavlju pod naslovom „Politička ekonomija u šestom veku”, junak srčano, ali uzaludno pokušava da poduči grupu radnika razlici između realne i nominalne plate, otvoreno braneći princip slobodne trgovine, a na taj način pomalo podseća na peticiju koju Frederik Bastija piše u ime proizvođača sveća.

Ako posmatramo tržište u nešto apstraktnijem smislu, možemo da uvidimo da Kal, junak romana *Istočno od raja* Džona Stajnbeka, ostvaruje dobitak ulažući u proizvodnju pasulja neposredno pre Prvog svetskog rata. Kada ga otac zamoli da vrati zarađeni novac, on shvata da su za rast cena zaslužne nevidljive i velike sile. Tada Kal postavlja prilično sofisticirano pitanje: „A kome da vratim?”

Roman *Hobotnica* Frenka Norisa sadrži jedan jasan pasus koji se bavi snagom, prodornošću i bezličnošću sila tržišta:

Mladiću, kad govorite o pšenici i željeznici, onda vi govorite o snagama, a ne o ljudima. Postoji pšenica, ponuda. Da bi se ljudi mogli hraniti njome, treba je prevesti. Eto vam potražnje. Pšenica je jedna snaga, željeznica je druga snaga, a objema ovim snagama vlada jedan zakon – zakon ponude i potražnje. U svemu tome ljudi igraju vrlo malu ulogu. Naravno, tu mogu iskrsnuti razni zapletaji, za pojedince mogu nastati teške okolnosti koje ih mogu i uništiti – ali pšenica se mora prevoziti, da se ljudi prehrane njome, isto tako, kao što mora i rasti. (Norris, 1954: 440)

Dok Noris, pišući u naturalističkom ključu, u ovom pasusu umanjuje ulogu pojedinaca u ekonomskom sistemu, drugi autori se usredsređuju na situacije u kojima su pojedinci uhvaćeni u složenu mrežu pritisaka zbog konkurencije, iako to ne razumeju u potpunosti. Ovaj efekat može se postići tragedijom, kao što je slučaj sa dramom *Smrt trgovačkog putnika* Artura Milera, ili pak crnim humorom, poput drame *Zatvorenik Druge avenije* Nila Sajmona. Prava cena – privatna i društvena – nezaposlenosti, poznata nam je još od Stajnbekovih *Plodova gneva* i Orvelovog *Put za Vigan*.

Čini se da značajan broj pisaca uviđa i razume osnovne koncepte sila tržišta, dok mnogi takođe prepoznaju i različite aspekte nesavršenosti tržišta, uključujući pitanje

ekonomske stabilizacije. Ozbiljna zabrinutost zbog inflacije izražena je u delima kao što je roman *Crni obelisk* Eriha Marije Remarka, koji sadrži odlomke o hiperinflaciji u Nemačkoj posle Prvog svetskog rata. Jedan očaravajući odlomak koji anticipira ideju indirektnih, spoljnih troškova može se pronaći u Rableovom delu *Gargantua i Pantagruel*, u kojem luda rešava spor između kuvara i gosta koji je nadimio komad hleba na dimu iz ražnja na kom se peče guska. Kuvar zahteva adekvatnu nadoknadu i plaćen je tako što se torba gosta tresе dok on sluša zvuk novčića koji dolazi iz nje.

Troškovi preliivanja prikazani su još u Dikensovom opisu zagađenja Kouktauna u *Zlim vremenima*. Što se tiče potrebe da se zakonskim putem, na sudu, rešavaju sporovi u vezi s pravima svojine i da se uspostavi pravni i društveni okvir za funkcionisanje tržišta, književnost je opisivala ove pojmove još od Šekspirovog *Mletačkog trgovca*, ali i u delima kao što je roman *Zaselak* Vilijema Foknera.

Kako smo ranije pomenuli, tematizaciju ponovne raspodele prihoda u književnosti prepoznalo je više ekonomista i oštro se kritički odredilo prema njoj. Ovo pitanje predstavljalo se različito, od kratkog stava kralja Lira da će raspodela „uništiti preobilje, a svak će imati dovoljno” (Šekspir, 2012: 532), do Norisovog prikaza siromašnih i gladnih porodica udovica, te bogatih porodica upravnika železnica (ovaj prikaz u skladu je s Fridmanovim opisom stereotipa u književnosti). U priči o Harisonu Bergeronu iz zbirke *Dobro došli u majmunarnik*, Kurt Vonegat se oštro određuje prema pokušajima postizanja potpune jednakosti rezultata, dok Emerson u dnevnicima piše da se nejednakost mora podneti čak i kada je „odbojna”, naročito u slučajevima rizičnih, a dobro plaćenih zanimanja.

Izražavajući zabrinutost za specijalizovane programe vladinog sektora, Sinklerov roman *Močvara* i Orvelov *Put za Vigan* uspeli su da pokrenu inicijativu da se ostvare bolji uslovi za bezbednost i zdravlje na radu. Aleksandar Solženjicin u *Odeljenju za rak* napada mnoge aktuelne modele zdravstvene nege, ali se pozitivno određuje prema nekim načinima zaštite od opakih bolesti. Pojedini junaci romana takođe iznose snažne stavove protiv nekontrolisanog ekonomskog rasta.

Možda su pisci anticipirali – ako ne, onda su makar išli ukorak s ovim procesom – uspeh ekonomista u otkrivanju sistemskih neuspeha države. U romanu *Demokratija* Henrija Adamsa, glavna junakinja odlazi u Vašington i zatiče prevaru, korupciju, sebičnost i nepoverenje javnosti u institucije, što je zapravo i očekivala. Profesor Gold, protagonista romana *Čovek vredan zlata* Džozefa Helera, nije naivan kao ona, te neprestano traži prestižno mesto sa što manje posla. Međutim, na kraju ga veličina i besmislenost birokratije odbijaju i „zgražavaju”.

Značajan deo književne produkcije bavi se velikim privatnim institucijama tržišne ekonomije. Korporacije i preduzeća oduvek su bili predmet podsmeha, od *Obučarevog odmora* (s početka sedamnaestog veka) do *Kako uspeti u poslu bez truda* i *Šta sad, Dau Džons?*. Problem koji nastaje u opisu korporacija krije se u tome što su one, prateći Šumpiterovu terminologiju, racionalne i imaju auru antiheroja. Tek nekolicina dramskih dela pominje razvoj stvarnih korporacija, makar u tragovima. Neki tekstovi idu u rang ide-

alizovanih krajnosti, od priča s pozitivnom porukom Horacija Aldžera do *Novog načina da se plate stari dugovi* Filipa Masindžera. Masindžerova figura đavola, ser Džajls Ove-rič, bavi se širokim spektrom kriminalnih radnji da bi ojačao svoj monopol. Korporacija RAMJAC iz romana *Zatvorska ptičica* Kurta Vonegata i SMERSH, zlonamerna i profitabilna kontraobaveštajna služba iz romana Ijana Fleminga, predstavljaju krajnje granice do kojih idu korporacije u pokušaju da dominiraju svetom.

Najdugotrajnija i najozbiljnija književna produkcija koja se bavi ljudima iz poslovnog sveta postojala je u SAD od dvadesetih do ranih šezdesetih godina dvadesetog veka, a njen najaktivniji period završava se romanom *Zima našeg nezadovoljstva* Džona Stajnbeka. Tokom tog perioda, poslovni ljudi bili su „ambiciozni i vredni, ali s ozbiljnim ograničenjima na polju intelekta i kulture” (Brandis, 1961: 29). Najvažnije tekstove na tu temu napisali su Sinkler Luis (*Bebit i Glavna ulica*), Artur Miler (*Smrt trgovačkog putnika i Svi moji sinovi*), Kameron Holli (*Glavne kancelarije i Keš Mekol*), Džon P. Markvand (*Tačka bez povratka*) i Džordž S. Kaufman i Hauard Tajhman (*Kadilak od čistog zlata*).

Sindikati su različito prikazivani u književnim delima, barem u svojim „glamuroznijim” i nasilnijim periodima, od početka dvadesetog veka do sprovođenja Zakona o radu u SAD 1935. godine. Najupečatljivije o tome pišu Dos Pasos, Drajzer i Stajnbek (u *Plovdovima gneva* i, naročito, u *Neizvesnoj bici*). Novija istorija sindikalnih pokreta nije privukla tako veliku pažnju pisaca – filmovi kao što su *Norma Rej* i *Na dokovima Njujorka* tek su izuzeci. Takođe, opisi užasnih uslova rada – poput Orvelovog opisa rudarenja u *Putu za Vigan* – praktično su suvišni. Ipak, oni su i dalje korisni u predstavljanju promena koje su u sferi poslovanja nastale usled tehnološkog napretka, manjka koristi od mnogih poslova i značaja energetske izvora za svakodnevno funkcionisanje društva.

Finansijske institucije privlačile su vrlo malo pažnje u književnosti. Sistem federalnih rezervi verovatno nikada nije dobio čak ni važniju sporednu ulogu, iako đavo u Ge-teovom *Faustu* dolazi do neočekivanog otkrića da rast novčane mase može uticati na nivo nacionalnog dohotka. Naslovi kao što su *Rotšildovi*, *Šta sad*, *Dau Džons?* i *Kolo sreće* verovatno su najbolji skorašnji primeri pojavljivanja novca u dramskoj književnosti.

Jedan od poznatih tekstova o stanovništvu i tržištu jeste „Jedan skroman predlog u svrhu sprečavanja da irska deca ostanu na teretu svojim roditeljima i otadžbini” Džonatanana Svifta. Slično kao i tzv. plan sa zelenim markicama Keneta Boldinga koji je trebalo da ograniči rast stanovništva, Sviftove ideje bile su u vezi s kretanjima tržišta. Međutim, Svift je smestio „pozitivne” kontrole Tomasa Roberta Maltusa u kontekst tržišta, dok je Boldingov plan previsokim cenama istisnuo Maltusove „preventivne” kontrole sa tržišta. Svift je satirično predložio da se „višak” beba i dece iz Irske prodaje kao hrana, pre svih Amerikancima kojima je ona potrebna i koji imaju niže kulinarske standarde. Ovo delo može se čitati kao napad na neke praktične situacije iz domena političke ekonomije, ali i kao oštra osuda neprimerenog ili neadekvatnog načina na koji se odnos uloženog i dobijenog koristi u svakodnevnom životu.

Posmatrajući stvari iz vedrijeg ugla, neki autori prihvatili su Veblenovu teoriju o uočljivoj potrošnji, kao i hipotezu o relativnom prihodu. U romanu *Lovac u žitu* Dž. D.

Selindžera, mladi junak otkriva da je gotovo nemoguće živeti s nekim čiji su koferi jeftiniji od vaših. Njegov cimer pokušava da se izbori s tim stavom nazivajući njegove kofere „buržoaskim”, ali kasnije pokušava da uveri druge junake da ti koferi zapravo pripadaju njemu. Protagonista se iseljava da bi našao cimera koji je manje zahtevan u skoro svakom pogledu, osim kad su u pitanju koferi.

Debata o politici slobodnoga srebra, uprkos čuvenom govoru Vilijama Dženinga Brajana o „krstu od zlata”, često se smatra jednom od najdosadnijih epizoda u istoriji novca, bankarstva i ekonomije. Srećom, za Lajmana Frenka Bauma i neke druge ljude njegovog doba, ta tema bila je zanimljiva, te je on napisao *Čarobnjaka iz Oza* kao populističku alegoriju te epizode. Oz, naravno, predstavlja skraćenica za uncu, meru za izražavanje mase srebra ili zlata. U Baumovom delu (pre filmske adaptacije Studija MGM sa Džudi Garland u glavnoj ulozi), Doroti korača putem od žute cigle (tj. zlata) u srebrnim, a ne u crvenim cipelama. Strašilo predstavlja farmera sa Srednjeg zapada, Limeni Drvoseča označava industrijskog radnika iz urbane sredine, Zla Veštica sa Istoka simbol je velike industrijske korporacije i finansiranja s Istoka, inspiracija za Zlu Vešticu sa Zapada krije se u surovim i zlokobnim prirodnim silama (posebno u suši) s kojima se suočavaju farmeri na Zapadu, Plašljivi Lav je sam Brajan, a Čarobnjak iz Oza je strog, ali nesposoban predsednik SAD. Doroti pak predstavlja Baumovog običnog čoveka.¹²

Ideja o „pravednoj ceni” ili razumnoj zaradi često se javlja u književnosti, kao u razmeni između Kala i njegovog oca u romanu *Istočno od raja*. Međutim, zanimljivo je to što mnogi autori ne daju odgovore na pitanja koja postavljaju. U priči „Ljudi Stare Kotobe” iz zbirke *Umračnoj šumi tajanstvenoj kao vreme* Tomasa Vulfa, večita debata o tim i sličnim pitanjima postaje centralna nit priče kada ljudi Stare Kotobe razmatraju koja bi bila pravedna cena za jednu mazgu i koliko bi mogli da zarade na njoj.

Može se reći da su pitanja pravičnosti i ličnog sukoba središnja u većini književnih dela koja tematizuju pojmove iz ekonomije. Najzad, književnost i jeste istraživanje ljudskog stanja i vrednosti, onako kako ih vidimo u svakodnevnom životu, ali i pod vanrednim okolnostima. pisci neretko stavljaju svoje likove u situacije van okvira njihovih uobičajenih iskustava, ali namera kvalitetne književnosti najčešće jeste da kaže, ili da barem nagovesti, nešto uopšteno o svakom pojedincu i društvenom poretku.

Pisci kao da su saglasni u stavu o odgovornim pojedincima koji, iako mogu da reaguju na finansijske podsticaje, ipak slede Antonija, junaka Šekspirovog *Mletačkog trgovca*, koji kaže: „Svet ja, Graciano, za drugo što ne držim, do za svet” (Šekspir, 1962: 22). Još jednog dobrog trgovca koji menja ponašanje i neizbežno biva kažnjen zatičemo u trećem moralnom eseju Aleksandera Poupa, poslanici upućenoj Alenu Lordu Batherstu pod nazivom „O upotrebi bogatstva”.

Svet se u velikoj meri promenio od vremena Šekspira i Poupa, ali junaci književnosti i dalje traže pomenutu Antonijevu ravnotežu, iako su okviri u kojima nastupaju ograničeniji u poređenju s okvirima ranijih vekova. Otac u drami *Svi moji sinovi* izvršava samoubistvo kada najzad shvati da je neadekvatno posmatrao svoje poslovne interese. Mla-

¹² Za detaljan pregled alegorijskog sadržaja romana *Čarobnjak iz Oza*, videti: Littlefield, 1964.

di Bendžamin iz romana *Diplomac* Čarlsa Veba odustaje od planova jer ne želi da veruje da će njegova budućnost postati „plastična”.

Iako se čini da se mnogi autori slažu kada govore o odgovarajućem individualnom ekonomskom ponašanju, malo njih zna kakav bi ekonomski sistem mogao da promoviše takvo ponašanje na najbolji način, ili pak da najdoslednije prati interese slobodnih pojedinaca. Edvard Belami u romanu *Pogled unazad* i ogledu „Parabola o rezervoaru za vodu” zagovara socijalističke oblike ekonomske organizacije i saradnje, što čini i Persi Biš Šeli u „Pesmi ljudima Engleske”, da navedemo samo neke primere. S druge strane, romani *Vrli novi svet* Oldusa Hakslija, te *Veličanstveni izvor* i *Pobunjeni Atlas* Ajn Rend nude elokventne odbrane konzervativnih ideja o individualnoj slobodi, rastu i ekonomskoj efikasnosti. Štaviše, ovi autori takođe upozoravaju na zloupotrebe koje mogu da nastanu kada se ekonomska i politička moć koncentriše na jednom mestu, i to u rukama državnih institucija. Ovi argumenti, i desno i levo orijentisani, trebalo bi da budu poznati ekonomistima – stručni ekonomski tekstovi razmatraju ih već više od sto godina.

Zaključci

Ekonomisti koji bi želeli da koriste primere iz sfere književnosti u svom nastavnom i istraživačkom radu, shvatiće da bi raznovrsnost ovde citiranih odlomaka trebalo da dokáže činjenicu da postoji prihvatljiv korpus za većinu tema koje oni obrađuju. Pisci i njihova dela ne razlikuju se od ekonomista i njihovih dela. Kao i ekonomisti, pisci se razlikuju u političkim uverenjima, dubini i širini svog razumevanja ekonomije, pa čak i u veštini pisanja. Književnici su posebno važni za ekonomiste utoliko što, poput propalih ekonomista o kojima Kejns govori, ponekad utiču na mišljenje javnosti i struke o ekonomskim pitanjima (Stigler, 1982: 1–50).

Ne iznenađuje nas dostupnost jednog tako sadržajnog i raznolikog skupa književnih materijala u vezi sa ekonomijom. Većina onih koji posmatraju društvo, uključujući pisce dela različitog kvaliteta (Bomont i Flečer u Šekspirovo vreme, te Džeklin Suzana i scenaristi televizijskih sapunica u naše vreme), prihvata ekonomiju kao važan deo društvene strukture i suočava se s tržištima koja su podeljena tako da odgovaraju grupama potrošača različitih primanja, obrazovnih profila, političkih opredeljenja i ekonomskih interesovanja. Još od renesanse – kada su knjige počele da se štampaju i na drugim jezicima sem na latinskom, i kada je više ljudi počelo da stiče formalno obrazovanje – autori s različitim pogledima na ekonomske i društvene odnose pronalaze tržište na koje mogu da plasiraju svoje ideje. Književna raznolikost se razvija jer život i vreme u kom autori obitavaju utiču na svako delo – čak i Šekspirov opus koji je Ben Džonson opisao kao opus koji „nije za jedno vreme, već za sva vremena”.

Područje u kom književna dela mahom ne uspevaju da pruže korisnu građu ekonomistima jeste razvoj složenog skupa međusobno povezanih ekonomskih poteza i njihovih posledica. Neki pisci, poput Rend i Belamija, pokušali su da zabeleže uticaje koje tržišno

orijentisani ekonomisti vide u aktivnostima nevidljive ruke Adama Smita, ili „neizbežne posledice” koje mnogi netržišno orijentisani ekonomisti pripisuju, sledeći Karla Marksa, koncentrisanom vlasništvu proizvodnih sredstava. Ovi pokušaji su retko potpuno uspešni u bilo kom aspektu, posebno kod tržišno orijentisanih ljudi, među kojima se nalaze i saosećajni autori koji očigledno nisu razumeli ideju upotrebe tržišta za pretvaranje potencijalno nedruštvenog ponašanja u korisno i produktivno ponašanje i, istovremeno, za održavanje visokog nivoa lične slobode za sve koji imaju dobre namere.

Da li je u pitanju slučajnost, ili nešto više, što autori koji pišu dela u kojima pokušavaju da iskažu potpuno razumevanje bilo kog ekonomskog *sistema* često privlače mali broj vernih čitalaca? Šta god da je u pitanju, još uvek je skoro isključivo na ekonomistima i predavačima da objasne kako su koncepti iz sveta ekonomije međusobno povezani, kako ekonomski sistemi funkcionišu i kako se mogu oceniti na važnoj (ali, priznajmo, ograničenoj) skali ekonomske efikasnosti. Međutim, u mnogim drugim važnim temama postoje razumne mogućnosti za interdisciplinarnu saradnju sa stručnjacima za proznu i dramsku književnost.

Dodatak:

Reprezentativni spisak književnih dela koje obrađuju koncepte iz sveta ekonomije

Autor	Naslov	Izdavač	Godina izdanja koje se citira	Redni broj stranice u izdanju koje se citira	Koncept koji se obrađuje
Adams, Henri	<i>Demokratija</i>	Peter Smith Publishing Co., Gloucester, MA	1965.	3–9.	Javni izbor
Anderson, Šervud	<i>Vajnsburg u Ohaju</i>	Viking Press, New York	1958.	8–12.	Usavršavanje, podela rada
Bastija, Frederik	<i>Sofizmi zaštite „Peticija u ime proizvođača sveća...”</i>	G. P. Putnam's Sons, New York	1974.	73–80.	Tarife, nestašice, komparativna prednost
Baum, Lajman Frenk	<i>Čarobnjak iz Oza</i>	University of California Press, Berkeley	1986.	–	Politika slobodnog srebra
Belami, Edvard	<i>Pogled unazad</i>	Houghton, Mifflin & Co., Boston	1890.	65–75. 85–99.	Utopijsko društvo
	„Parabola o rezervoaru za vodu” (<i>Jednakost</i> , ur. G. Ford i S. Monod)	Greenwood Press, New York	1969.	195–203.	Uporedni sistemi
Vajder, Tornton	<i>Naš grad</i>	Coward McCann, Inc., New York	1938.	29–32.	Ekonomске vrednosti, olakšice, ekonomski sistemi
Veb, Čarls	<i>Diplomac</i>	The New American Library, New York	1963.	11–15.	Ekonomске vrednosti
Vonegat, Kurt	<i>Dobro došli u majmunarnik</i>	Dell Publishing Co., New York	1968.	7–13.	Jednakost, raspodela dobiti
Vulf, Tomas	<i>U mračnoj šumi tajanstvenoj kao vreme</i>	Grosset & Dunlap, New York	1935.	195–201.	Razumna i preterana zarada
Gete, Johan V.	<i>Faust</i> (prev. A. Svonvik)	A. L. Burt, New York	Ne postoji podatak o godini izdanja	211–214.	Novac, robna razmena, monetarna politika
Dikens, Čarls	<i>Zla vremena</i>	W. W. Norton & Co., New York	1966.	16–19.	Spoljni troškovi, industrijalizacija
Dos Pasos, Džon	<i>SAD: trilogija</i>	Harcourt Press, New York	1937.		
	„Limena Liza”			421–423.	Preduzetništvo, ekonomija obima
	„Princ mira”			264–265.	Preduzetništvo, filantropija
	„Gorak napitak”			93–105.	Uočljiva potrošnja
Drajzer, Teodor	<i>Keri</i>	Random House, New York	1927.	321–328.	Usavršavanje, granice tržišta

Emerson, Ralf Voldo	<i>Dnevnici</i>	Houghton Mifflin Co., New York	1912.	169. 377–379. 528–589.	Preduzetništvo, ulaganja, raspodela zarade
Irving, Vašington	<i>Sabrane priče Vašingtona Irvina</i> (ur. K. Nider) „Siromašni pisac”	Doubleday & Co., New York	1975.	277–291.	Potruga za radnom snagom
Masindžer, Filip	<i>Nov način da se plate stari dugovi</i> (<i>Drame iz doba Stjuarta</i> , dopunjeno izdanje, pr. A. Neterkot, Č. Baskervil i V. Helcer)	Holt, Rinehard and Winston, New York	1971.	714–715.	Moć monopola
Masters, Edgar Li	<i>Antologija Spun Rivera</i>	Crowell-Collier Publishing Co., New York	1962.	48, 73, 150, 169, 188, 240.	Usavršavanje, podela rada
Miler, Artur	<i>Smrt trgovačkog putnika</i> (<i>Džepno izdanje Artura Milera</i> , ur. H. Klurman)	Viking Press, New York	1971.	6–36.	Konkurencija
	<i>Svi moji sinovi</i> (<i>Artur Miler: sabrane drame</i>)	Viking Press, New York	1957.	114–115.	Sile tržišta, ekonomske vrednosti
Milton, Džon	<i>Komus</i>	Nonesuch Press, Bloomsbury	1937.	23–24.	Prirodni resursi
Noris, Frenk	<i>Hobotnica</i>	Houghton Mifflin Co., Boston	1958.	395–407.	Tržište, konkurencija, raspodela dobiti
Orvel, Džordž	<i>Put za Vigan</i>	Harcourt, Brace Co., New York	1958.	22–26. 78–82. 96, 100.	Produktivnost, tehnologija, zaštita na radu, ciklična nezaposlenost
Poup, Aleksander	<i>Pesme Aleksandera Poupa</i> (ur. Dž. Bat)	Yale University Press, New Haven	1963.		
	<i>Duncijada: četvrta knjiga</i>			778–780. 786–791.	Usavršavanje u tehničkim i društvenim naukama
	<i>Moralni eseji (treća poslanica Alenu Lordu Batherstu)</i>			570–586.	Tradicionalne i ekonomske vrednosti
	<i>Druga knjiga, druga poslanica („Imitacije Horacija”)</i>		651.	Ekonomski podsticaji	
Rable, Fransoa	<i>Gargantua i Pantagruel</i> (u: <i>Rableova dela</i>)	The Bibliophilist Society, London	Ne postoji podatak o godini izdanja	233–242. 344–347.	Kreditiranje, dug, ekonomski podsticaji, spoljni troškovi

Rend, Ajn	<i>Veličanstveni izvor</i>	Sears Readers Club, Chicago	1943.	736–744.	Sloboda izbora
	<i>Pobunjeni Atlas</i>	Random House, New York	1957.	410–415. 475–484. 745–749. 1009–1069.	Individualizam, ekonomska sloboda i produktivnost
Remark, Erih Marija	<i>Crni obelisk</i> (prev. D. Lindli)	Harcourt, Brace & Co., New York	1957.	6–16.	Hiperinflacija
Sadern, Teri	<i>Magični Hrišćanin</i>	Andre Deutsch, Ltd., London	1959.	19–20. 22–30. 65–76.	Pojedinačne ekonomske vrednosti, reklame, suverenitet potrošača
Sajmon, Nil	<i>Zatvorenik Druge avenije</i>	Random House, New York	1972.	57–75.	Nezaposlenost
Svift, Džonatan	„Jedan skroman predlog...” (u: Džonatan Svift, ur. A. Ros i D. Vu-li)	Oxford University Press, New York	1984.	492–499.	Naseljenost stanovništva, analiza ulaganja i dobiti, ekonomske vrednosti
Selindžer, Dž. D.	<i>Lovac u žitu</i>	Little, Brown & Co., Boston	1951.	110–111.	Uočljiva potrošnja
Sinkler, Apton	<i>Močvara</i>	Doubleday, Page & Co., New York	1906.	160–162.	Zaštita potrošača, regulative
Solženjicin, Aleksandar	<i>Odeljenje za rak</i>	Farrar, Strauss & Giroux, New York	1974.	427–428.	Državna zdravstvena nega
Stajnbek, Džon	<i>Istočno od raja</i>	Viking Press, New York	1952.	480–481. 540–545.	Tržišne sile, ekonomska vrednost
	<i>Plodovi gneva</i>	Viking Press, New York	1967.	49–53.	Nezaposlenost, ciklusi poslovanja
	<i>Neizvesna bitka</i>	Viking Press, New York	1968.	26–29.	Ekonomija rada, sindikati
Tven, Mark	<i>Jenki na dvoru kralja Artura</i>	University of California Press, Berkeley	1983.	322–333.	Odnos nominalnog i realnog, podučavanje u sferi ekonomije
Fokner, Vilijam	<i>Zaselak</i>	Random House, New York	1940.	371–380.	Pravo svojine, ugovori
Ficdžerald, F. Skot	<i>Veliki Getsbi</i>	Charles Scribner's Sons, New York	1953.	39–41. 174–177.	Humani kapital
Frenklin, Bendžamn	<i>Autobiografija</i> (ur. L. Labari, R. Kečman, H. Botfild i H. Finman)	Yale University Press, New Haven	1964.	53–63.	Štednja, ulaganje, humani kapital
	<i>Almanah Sirotog Ričard</i>	Mount Vernon, New York (iseći iz trideset godišnjih izdanja koje je objavljivao sam Frenklin)	1936.	–	Štednja, humani kapital, itd.

Frost, Robert	<i>Put kojim nisam pošao</i> „Popravljanje zida” „Put kojim nisam pošao”	Hold, Rinehart and Winston, New York	1973.	112–113. 270–271.	Privatna svojina, oportunistni trošak
Hakšli, Oldus	<i>Vrli novi svet</i>	Harper & Row, New York	1946.	264–271.	Tehnologija, sloboda izbora
Heler, Džozef	<i>Kvaka 22</i> <i>Čovek vredan zlata</i>	Dell Publishing Co., New York Simon and Schuster (Pocket Books, New York)	1966. 1980.	66–69. 237–239. 44–53. 120–129. 153–157.	Ekonomski sistemi Preduzetništvo, ponuda, potražnja Javni izbor
Džonson, Ben	<i>Volpone (Drame iz doba Stjuarta, dopunjeno izdanje, pr. A. Neterkot, Č. Baskervil i V. Helcer)</i>	Holt, Rinehard and Winston, New York	1971.	136–137. 149, 164.	Pohlepa, javni izbor, lažni ugovori
Šekspir, Vilijam	<i>Mletački trgovac</i> (u: <i>Šekspir: sabrana dela</i> , ur. Dž. B. Harison)	Harcourt, Brace & World, Inc.	1968.	583. 604–608.	Prihvatanje rizika, diversifikacija, ugovori, pravo na svojinu
Šeli, Persi Biš	<i>Adonis</i> (ur. Dž. Vudburi) „Pesma ljudima Engleske”	Hough Publishing Co., New York	1901.	364–365.	Teorija radne vrednosti

IZVORI:

- Aydelotte, W. O. (1948). “The England of Marx and Mill as reflected in fiction”. *Journal of Economic History*, supplement 8, *The Tasks of Economic History*, 42–58.
- Becker, G. (1977). “Reply to Hirshliefer and Tullock”. *Journal of Economic Literature*, 15, 506–507.
- Brandis, R. (1961). “The American writer views the American businessman”. *Quarterly Review of Economics and Business*, 1, 29–38.
- Farnam, H. W. (1931). *Shakespeare's economics*. New Haven: Yale University Press.
- Friedman, M., and Friedman, R. (1980). *Free to choose*. New York: Harcourt Brace and Jovanovich.
- Galbraith, J. K. (1963). *The McLandress dimension*. Boston: Houghton Mifflin.
- Grampp, W. D. (1973). “Classical economics and its moral critics”. *History of Political Economy*, 5, 359–74.
- Heilman, R. B. (1968). “The economics of Iago and others”. *Publications of the Modern Language Association*, 19, 81–85.
- Hirshliefer, J. (1977). “Shakespeare vs. Becker on altruism: The importance of having the last word”. *Journal of Economic Literature*, 15, 500–502.
- Jefferson, M. (1972). “Industrialization and poverty: In fact and fiction”. *The long debate on poverty*. London: Institute of Economic Affairs.
- Jevons, M. (1977). *Murder at the margin*. Sun Lakes, AZ: Thomas Horton and Daughters.
- Knights, L. C. (1968). *Drama and society in the age of Jonson*. New York: W. W. Norton.
- Littlefield, H. M. (1964). “The Wizard of Oz: Parable on populism”. *American Quarterly*, 16, 47–58.
- Neale, W. C. (1982). “Language and economics”. *Journal of Economic Issues*, 16, 355–69.
- Norris, F. (1954). *Polip*. (Š. Balen, prev.). Zagreb: Zora.
- Schumpeter, J. A. (1942). *Capitalism, socialism and democracy*. New York: Harper & Row.

- Schumpeter, J. A. (1954). *History of economic analysis*. New York: Oxford University Press.
- Scudder, V. D. (1899). *Social ideas in English letters*. Boston: Houghton, Mifflin and Co.
- Spiegel, H. W. (1971). *The growth of economic thought*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Stigler, G. J. (1982). *The economist as preacher and other essays*. Chicago: University of Chicago Press.
- Šekspir, V. (1962). *Mletački trgovac*. (V. Živojinović, prev.). Beograd: Savremena škola.
- Šekspir, V. (2012). *Četiri tragedije*. (Ž. Simić i S. Pandurović, prev.). Beograd: Laguna.
- Wonnacott, P., and Wonnacott, R. (1979). *Economics*. New York: McGraw-Hill.

(S engleskog preveo Dragan Babić)